

19. Yüzyılda Bursa'daki İpek Ticaretini Geliştirmeye Yönelik Bir Kurum: Vapur Kumpanyası Ve Nizamnamesi*

An Institution Aimed At Improving 19th Century Silk Trade In Bursa: Steamship Company And Its Regulations

*Mine Akkuş***

Özet

Osmanlı Devleti'nin kuruluş evresinde taşıdığı değeri ilerleyen süreçte de sürdürecektir olan Bursa'da Osmanlı Devleti'nin genel tarihselliği içerisinde yaşanacak olan dönüm noktalarının izdüşümleri ve küresel gelişmelerin yansımaları etkili bir şekilde hissedilecektir. 19. yüzyılda katlanarak artan Avrupa merkezli endüstriyel gelişim, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde politik yaşamla birlikte sosyo-ekonomik ve kültürel doğayı da önemli ölçüde dönüştürecek ve bu dönüşümün izleri Bursa'da da yakalanabilecektir.

Araştırmamızın girişinde Bursa'nın en önemli üretimlerinden birisi olan ipekçiliğin sanayileşme karşısındaki durumu, ipekçiliği sürekli kılmak ve güçlendirmek için yapılan çalışmalar arşiv kayıtları, dönem süreli yayınları ve ikinci el kaynaklara dayalı bir araştırmayla genel hatlarıyla verildikten sonra özellikle ipek ticaretini canlandırmak için yapılanlar irdelenecektir. Bursa'da; bu dönemde ipek ticaretini canlandırmanın en önemli aracı olan deniz ve demiryolu araçları ve işletmeleri kurulacaktır. Bu bağlamda Bursa'da kurulmuş olan ve çalışmamızın ana temasını oluşturan vapur kumpanyasına ait nizamnamenin ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bursa, Sanayileşme, İpek, Üretim ve Pazar

Abstract

Bursa became the capital city during the transition of the Ottoman principality into a state. Thus, it became a political center that fostered socio-economic and cultural developments. The importance of the city

* Bilkent Üniversitesi tarafından 17–22 Haziran 2008'de düzenlenen XI. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Dr. Mine AKKUŞ, Uludağ Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölüm Başkanlığı, akkusm@uludag.edu.tr

continued in the centuries that followed and was influenced by both internal affairs and other major global developments. The Europe-centered industrial development, which continued increasingly in the 19th century, would transform political, socio-economic and cultural aspects of life in the Ottoman Empire. It is possible to observe the reflections of this transformation in Bursa.

The introduction of the presentation will provide a general outline –based on archival and secondary sources as well as the periodicals of the period- of one of Bursa’s most important line of production, that is, silk; its position in the face of industrialization, and actions taken in order to guarantee its permanence and strengthen the production of silk. Then the presentation will continue to focus upon the measures adopted in order to revive silk production. During this period steamship and railroad companies were established, which were seen as the most important mediums of reviving silk trade. In this context the steamship company’s regulations, which is the main theme of this presentation, will be analyzed in detail.

Key Words: Bursa, Industrialization, Silk, Production and Market

Giriş

Osmanlı Devleti; 14. yüzyılın başlarında, kuruluş ve gelişme safhasında, Anadolu üzerinden geçen, biri Tebriz’den başlayarak Konya’ya oradan da Alanya limanına, diğeri Erzurum, Erzincan, Sivas ve Ankara üzerinden Bursa’ya ulaşan, ipek ve baharat yolları olarak isimlendirilen dönemin en önemli ticaret yollarının üzerinde bulunuyordu.¹ M.Ö. 2. yüzyıldan itibaren önemli bir yerleşim merkezi haline gelmeye başlayan, doğudan gelen ticaret yollarının üzerinde bulunması, verimli toprakları, önemli ticaret limanları ve İstanbul’a olan yakınlığı ile her dönemde ön planda kalan bir kent olan Bursa 1326 yılında Osmanlı Beyliği’nin hâkimiyeti altına girecektir.

Beylikten devlete geçiş aşamasında Osmanlılara başkentlik de yapan kent, sadece politik bir merkez olmakla kalmamış, aynı zamanda sosyo-ekonomik ve kültürel düzlemde gelişmiştir. Bursa’nın, uluslararası bir pazar konumuna yükselmesi 14. yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir.² Orhan Gazi daha 1340’ta Bursa’da bir bedesten ve çarşı yaptırtmış, kent 14. yüzyıl sonunda Osmanlı Devleti’nin hem politik hem de ticari merkezi haline gelmiş, doğu-batı ticareti için bir ambar olmuştur. Bursa; Osmanlı Devleti’nin kuruluş evresinde taşıdığı değeri ilerleyen süreçte sürdüreceği ve Osmanlı Devleti’nin genel tarihselliği içerisinde yaşanacak olan dönüm noktalarının izdüşümleri ve küresel

¹ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Seçme Eserler I, İstanbul, 2007, s. 40.

² Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C: I, 1300–1600, İstanbul, 2000, s. 274.

gelişmelerin yansımaları etkili bir şekilde hissedilecektir. Yerel, bölgesel ve küresel gelişmelerin etkileriyle farklı zaman dilimlerinde farklı reflekslerin, büyüme, duraklama ve gerileme kavramlarıyla nitelendirilecek ekonomik oluşumların, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar olan süreçte Bursa'da etkili bir şekilde hissedildiğini, ipek üretimi ve ticareti bağlamında saptamak olanaklıdır.

Bursa ve İpekçilik

Bursa konumunun getirdiği avantajla ham ipeğin -özellikle İran ipeğinin- Avrupa'ya aktarılmasında aracı olmakta ve bundan büyük bir gelir elde etmektedir. İran ham ipeğinin esas ihraç kanalı, daha kısa olan Bursa-Mudanya-Pera yoludur ve 1515-1547 Fransa'ya, 1558-1603 İngiltere'ye ipekli dokuma sanayinin girişi ile yeni ve büyüyen ipek piyasaları ihtiyaç duydukları ham İran ipeğini Osmanlı İmparatorluğu üzerinden sağlamaktadır.³ Bursa, İran'dan gelen ham ipeğin aktarımının yapılmasında aracı olmasının yanı sıra ipek üretimi ve bunun pazarlanmasıyla da önemli bir yere sahiptir. 15. yüzyılda Bursa'da 1.000 dolayında ipek tezgâhı günde 5 fardello (=79,821 kg) ipek işleyerek bunları pazarlamakta, aldığı gümrük resimleri ile kazancını katlamaktadır.⁴

16. yüzyıl ortalarında Avrupa'da ipekli kumaş üretiminin artmaya başlamasıyla, Anadolu'daki ipekli kumaş üreticilerinin ihtiyaç duydukları ham ipeğin büyük bir oranda getirildiği İran ile yapılan savaşlar nedeniyle Anadolu'ya aktarımının güçleşmesi etkenlerinin birleşmesi, 16. yüzyıl ortalarından itibaren ipekli dokumacılıktan vazgeçilmesine neden olmuş, süreç içinde ipekli dokumacılık gerilerken kozacılık, ham ipek satışı daha ön plana geçmeye başlamış ve Anadolu ipekli dokumacılıktan uzaklaşarak hammadde kaynağı bir alan haline dönüşmüştür.⁵ Süreç içinde Bursa büyük bir imalat merkezi değildir ve tezgâhlarının birçoğu çalışmamaktadır.⁶ Küresel ve içsel gelişmelerle bu dönüşüm 19. yüzyıla kadar devam etmiş, 19. yüzyılda Bursa ipekçiliğini geliştirmek amacıyla Gemlik Vapur Kumpanyası dâhil olmak üzere çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

³ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 277-300.

⁴ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev: Ruşen Sezer, 3. Baskı, İstanbul, 2003, s.131.

⁵ Fahri Dalsar, *Türk Ticaret ve Sanayi Taribinde Bursa'da İpekçilik*, İstanbul, 1960, s. 18,19.

⁶ Suraiya Faroqhi, "Ticaret, Bölgesel, Bölgelerarası ve Uluslararası" *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Ed: Halil İnalçık-Donald Quataert, C: I, 1600-1914, İstanbul, 2000, s.632.

Raif Kaplanoğlu, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa (1876–1926)

19. yüzyılın başlarında, 1824'te, Fransa'nın ipekli kumaş merkezi olan Lyon şehrinde kozadan iplik çeken makinelerin kullanılması ve kozaların buharda ısıtılarak yumuşatılması iplik çekim işlemini hızlandırmıştır. Lyon'da başlayan bu uygulama yaklaşık 10 yıl sonra Bursa'ya da ulaştı ve buhar gücüyle çalışan iplik çekim (filatür) fabrikaları, Bursa'da elle çalışan ilkel mançınıkların yerini almaya başladı.⁷ Buhar türbini kullanarak enerji üreten fabrikalar açılırken Pauvlaki'nin kurduğu fabrika Cilimboz Deresi'nin üzerindeydi.⁸ 19. yüzyılın ikinci yarısında devlet yatırımı olarak Devlet İpek Fabrikası açılmıştı.⁹ İpekçiliği geliştirmek amacıyla kurulan fabrika vergiden muaf tutulacaktı. Fakat kayıt ve usulde karışıklığa yol açtığı için bu istisnai durumun ortadan kaldırılması kararlaştırılmıştı. Bu bağlamda Fabrika-i Hümayun'dan 5.000 kuruş vergi ve 82 adet mançınıktan 1.280 kuruş vergi alınması onaylanmıştır.¹⁰

Ancak Bursa'daki yeni yöntemle işleyen ipek fabrikalarında Bursa'nın yerel el tezgâhları için değil, Fransa'nın ipekli kumaş üretim merkezi olan Lyon'daki dokuma tezgâhları için üretim yapıyordu ve 19. yüzyıl ikinci yarısında ipek ipliği ve kozası ihracatının % 90'ı Fransa'ya gerçekleştiriliyordu.¹¹ Aynı yıllarda olumsuz bir gelişme olarak, 1857–1862 yılları arasında, Avrupa kaynaklı *karataban* adı verilen hastalık Bursa'da ipekböcekçiliğini çok büyük oranda

⁷ Ayhan Aktar, *Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm*, İstanbul, 2006, s. 214.

⁸ *A.g.e.*, s. 217.

⁹ Dalsar, *a.g.e.*, s. 411.

¹⁰ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, A-MKT.MVL, Dosya No: 123, Gömlek No: 96, 24. C. 1277.

¹¹ Leila T. Erder, *The Making of Industrial Bursa: Economic Activity and Population in a Turkish City 1835–1975*, (Basılmamış Doktora Tezi), 1976, s. 125, 126.

gerilettiler ve sadece 400.000 kilo kozanın elde edildiği 1865 yılında, 100.000 kiloya yakın ipek ipliği üretilebilmişti.¹² Bursa tüccar ve çiftçilerinin yabancı ülkelerden gelen ipek böceği tohumlarının hastalıklı olmalarından dolayı şikâyetleri üzerine gerekenin yapılması istenmiştir.¹³ Aslında tüm Anadolu'yu etkileyen ipek böceği hastalığının üzerine eklenen diğer gelişmeler olumsuz seyri daha fazla derinleştirecektir. Bu bağlamda 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması ile daha ucuz Çin ipeğinin Avrupa piyasasına yayılması üzerine fiyatlarda önemli düşüşler olmuş, Bursa'daki birçok dutluk sökülmüş ve birçok böcekthane de kapanmıştır.¹⁴ Kozaya olan talep azalarak hammadde sıkıntısı kendisini gösterince Bursa'daki çoğu filatür fabrikası da kapanmaya başlamış, bunların çok azı ayakta kalmayı başaramıştır.¹⁵

Bursalı üreticiler hastalıklarla mücadele etmek için bir dizi önlemler almışlar, örneğin, 1864 yılında Japonya'dan ipekböceği yumurtası ithal etmeye başlamışlardır. Bunu hızlandırmak için Bursa'ya getirilecek kozanın hastalık süresince gümrükten muafiyeti nedeniyle, yurt içinde ve dışarıya koza naklinde gümrük alınmaması kararlaştırılmıştır¹⁶. Ancak üretim yine de azaldı, ipeğin kalitesi düştü ve Bursa ipeğinin ünü sarsıldı.¹⁷ Louis Pasteur'un "*tohumu alınacak kelebeklerin kamını önce mikroskopta muayene etmek, hastaliksız olduğu anlaşıldıktan sonra tohumlarını saklamak*"¹⁸ şeklinde geliştirdiği basit bir yöntemle hastalık kontrol altına alınmaya başlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin iflasını dünyaya ilân etmesinin ardından Avrupalı alacaklılar tarafından 1880'lerde kurulan Düyûn-ı Umûmiye (Genel Borçlar İdaresi), ipek aşarından elde ettiği geliri arttırabilmek amacıyla Bursa'daki ipekböcekçiliğinin yeniden geliştirilmesi için çalışmaya başlayacaktır. Fransa'da Mont-Pellier Ziraat Entitüsü'nde, Düyûn-ı Umûmiye'nin yaptırımlarıyla devlet bursuyla öğrenim gören Kevork Torkomyan Efendi, Bursa'ya gelerek çalışmalarına başlamış ve 1894 yılında İpekböcekçiliği Enstitüsü'ne dönüştürülecek olan kurumu açmıştır.¹⁹ Bu eksende hükümet ise dutluklardan kozacılık yapmak isteyenlere ücretsiz sağlıklı tohumlar dağıtma ve 3 yıl vergi

¹² Dalsar, *a.g.e.*, s. 421.

¹³ BOA, DH.MKT, Dosya No: 1443, Gömlek No: 55, 8 Z 1304 ve BOA, DH.MKT, Dosya No: 1409, Gömlek No:18, 8 B 1304.

¹⁴ *Hüdavendigâr Vilâyeti Sâlnamesi (1325)*, Bursa, 1325 (1907), s. 260.

¹⁵ Bursa'da 19. yüzyılda ipekçilikle ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Turgay Akkuş, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa Kent Tarihinde Gayrimüslimler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2008.

¹⁶ BOA, A-MKT.MHM, Dosya No: 500, Gömlek No:32, 29 C 1307.

¹⁷ Donald Quataert, *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, Çev: Tansel Güney, İstanbul, 1999, s. 223.

¹⁸ Dalsar, *a.g.e.*, s. 425.

¹⁹ *Hüdavendigâr Vilâyeti Sâlnamesi (1325)*, Bursa, 1325 (1907), s. 262.

muafiyeti kararı alarak uygulamaya koyacaktır.²⁰ Diğer taraftan ham ipeğe olan küresel talebin artması sonucu fiyatların yeniden yükselmesi ve teşvik edici etkenlerin bir araya gelmesiyle Bursa'daki ham ipek üretiminde yeniden bir canlanma ortaya çıkmıştır.

Harîr Darü't- Ta'limi

İpek üretimini arttırmak ve getirdiği kazancı elde etmek bağlamında kişisel önlem ve girişimlere de rastlanmaktadır. Örneğin; 1893 yılında Bursa'da ipekçiliği geliştirebilmek için bir yarışma düzenlenmiştir. Yarışma sonunda 1. sınıf olarak değerlendirilen 75 gram ve üstü tohum açan böcekçiler klasmanında birinci Ohannes Deraber Ahamyan Efendi olmuş ve 700 kuruş değerinde bir adet hurde-bin (mikroskop) ve 1.500 kuruş parayla ödüllendirilmiştir. Bu klasmanda yarışmanın ikincisi Zafirice Manuyalidis Efendi, üçüncüsü Soğanlı Köyü'nden Yenişehirli Hasan Zühdü Efendi, dördüncüsü Atıcılar'dan Agopyaver Papasyan Efendi olmuştur. 2. sınıf olarak değerlendirilen 25 gramdan 74 grama kadar tohum açan böcekçiler klasmanında ise birinciliği alan Bedros İskenderyan Efendi, 500 kuruşluk bir adet hurde-bin ve 1.400 kuruş parayla ödüllendirilmiştir. Aynı klasmanda ikinci Şalcı Canıp Efendi, üçüncü Aleksandros Hristo Dulides Efendi, dördüncü Rıza Efendi, beşinci Artin Akaryan Efendi olacaktır.²¹

²⁰ Donald Quataert, "The Silk Industry of Bursa 1880–1914", Contributions a l'histoire économique et sociale de l'Empire Ottoman", *Collection Turcica*, C. III, Paris, 1983, s. 488, 489.

²¹ *Bursa Gazetesi*, 12.R.1311 / 23.Ekim.1893, S. 143, s. 1.

Raif Kaplanoğlu, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa (1876–1926)

Bursa ipekçiliğini geliştirmek amacıyla yapılan tüm kurumsallaşma, düzenleme ve yenileştirme çabalarının sonucu 1898 yılında 41 filatür fabrikasında yaklaşık 1.857.000 kilogramlık üretim gerçekleştirilmişti. Elde edilen ham ipeğin pazar alanı Avrupa olmuş ve 1892'de 158.614, 1893'te 180.123, 1894'te 222.243 kiloya kadar ulaşan bir ihracat gerçekleştirilmiştir.²² 1892 yılında koza ithalini ve ipek üretimini arttırmak için 6 sene müddetle sanayicilerine bir takım ödüller verilmesi kararlaştırılır. Kentte avans vererek yaş koza ve ipek ipliği toplayan Fransız tüccarların ihracattaki oranı % 97 olup onu % 3'le İngiltere izlemektedir.²³

Bursa'daki görelî gelişmenin çok önemli bir sonucu, ticaret ve üretimle uğraşan kitlenin çıkarlarının korunmasını sağlamak amacıyla bir örgütlenmenin oluşturulmasıdır. 6 Haziran 1889'da Koza Han'da Bursa Ticaret Odası kurulmuş²⁴, Bursa ipekçiliğini geliştirmek amacıyla çalışmalara başlamıştır. Bu bağlamda Bursa'daki ipek üretiminin kalite ve miktarını kontrol edebilmek amacıyla bir laboratuvar kurulması için gerekli araştırmaları yapmak üzere Bursa'daki ipek fabrikatörlerinden Hafız Bey, Mehmet Said, Kostanbay,

²² *Hüdavendigâr Vilâyeti Sâlnamesi (1316)*, Bursa, 1316 (1898), s. 267.

²³ Faruk Üsküdarî, *Eski Bursa'dan Notlar*, 1972, s. 101.

²⁴ "Bursa Ticaret ve Sanayi Odası", *Bursa Ansiklopedisi*, Yay. Haz. Yılmaz Akkılıç, İstanbul, 2002, s. 607.

Köleyan Diran, Boduryan Akpos, Köleyan Hacı Minas, Kapıcıyan Zenop Efendilerden oluşan bir komisyon meydana getirilmiştir.²⁵

19. yüzyılda ipekçiliği canlandırmak için yapılan tüm bu çalışmalara ivme kazandıran bir başka oluşum ulaşım araçlarındaki gelişmelerdir. Ticaret, özellikle de Avrupa'nın hammaddeyi daha kolay ve hızlı bir biçimde kendi üretim alanlarına aktarma ereği, ulaşım alanında da değişiklikleri beraberinde getirecektir. Sonuç olarak 19. yüzyıl boyunca Avrupa kökenli demiryolu ile deniz-liman işletmeleri açılacaktır. 1873'te Pressel'e ihale edilen 42 kilometrelik Bursa-Mudanya Demiryolu 1875 yılında tamamlandı ancak 1892 yılında hizmete girebildi.²⁶

Deniz-liman işletmelerinde ise; Fraissinet, Paquet ve Messageries Maritimes gibi Batılı şirketler dikkati çekmekte, Bursa limanlarına getirilen ipek bu şirketler aracılığıyla Lyon, Marsilya, Paris, Nottingham ve Londra'ya ulaştırılmaktaydı.²⁷ Bursa'daki temsilciliğini Foti İstilyanidi ile J. A. Gaytanus isimli Rumların yaptığı, Fraissinet Şirketi her on beş günde bir Mudanya'dan Marsilya ve Cenova'ya direkt seferler düzenlemekteydi.²⁸ Yabancılara ait şirketlerin dışında İstanbul merkezli Ticaret-i Bahriye gemilerinin özellikle Mudanya iskelesine yaptığı seferler mevcuttu. Ancak bu seferlerle ilgili pek çok şikâyet Bursahlıları, kendilerine ait bir gemi şirketi kurmaya itecektir. 26 Kânûn-ı evvel 1326/1910 tarihinde Padişah iradesiyle Seyr-i Sefâin A.Ş. kurulacaktır. Resmi kuruluşu 1911 yılı Kasım'ı olan şirketin oluşturulma düşüncesi çok daha geriye gitmektedir. Şirket ilk gemisini 1913 yılda alacak ve seferlere başlayacaktır.²⁹

Gemlik'te kurulması planlanan ve çalışmamızın ana temasını oluşturan, Bursa'da ipek fabrikalarının ürettiği harir (ipek) balyalarının naklini sağlamak için 1864 yılında Gemlik Vapur Şirketi (daha sonra Şirket-i Mahsusa) ismiyle bir vapur kumpanyası kurulması tasarlanacak ve 1865 yılında Gemlik'ten İstanbul'a vapur seferleri yapılmaya başlanacaktır.³⁰

Vapur Kumpanyası ve Nizamnamesi

1864 yılında Bursa harir fabrikacıları için bir vapur kumpanyası kurulmasına dair yapılan yazışmalar dikkati çekmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde öncelikle Gemlik'te kurulması tasarlanan vapur şirketi ile ilgili bu ilk

²⁵ Üsküdarı, *a.g.e.*, s. 63.

²⁶ Murat Özyüksel, *Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, İstanbul, 1988, s. 17.

²⁷ Edmond Dutemple, *En Turquie D'Asie Notes De Voyage En Anatolie*, Ed. G. Charpentier, Paris, 1883, s. 193.

²⁸ *Hüdavendigâr Gazetesi*, 30.M.1323 / 6.Nisan.1905, S. 2148, s. 1.

²⁹ Raif Kaplanoğlu, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa (1876-1926)*, Bursa, 2006, s.185.

³⁰ Zeynep Dörtok Abacı, *Modernleşme Sürecinde Bursa Kenti'nin Mekânsal ve Sosyal Değişimi (1860-1910)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2005, s. 124.

belgeleri aktaracağız. Konuyla ilgili belgeler aşağıda aynı dil ve içerikle yer almaktadır.

“Makâm-ı Âlî-i Hazret-i Vekâlet-penâbîye

Ma'rûz-ı çâker-i kemînelerdir

Mukaddem tafsîlâtı arz ve inbâ' kılıldığı üzere Bursa harîr fabrikaclarının ticâreti pek çok sahâbet ve mu'avenete muhtâc olub şimdiki halde mevâki'-i mevcûdenin birisi dahi harîr bahyalarının iskelelerde sürünüb kalub nakl-i esyâ ve emti'aya kâfi vapurlar olmadıgından bir meblekede bulunması zarûrî olmasıyla ve bu ticâret-i harîr nazîk bir şey olub malın vaktiyle ve iyi halde Fransa fabrikalarına yetişmesi çok taraflardan iltizâm olunmakta bulunduğundan Fransa Masajri Kumpanyasından Gemliğe mahsûs bir hat küşâdı tasmiim olunması ve bu mâdde de birçok mülkce mazarrat mütâla'a olundukdan başka yerlünün evvel emrde Marmara Denizi'nde ve sonra sâir sevâbil-i memâlikde mahall mahall vapurlar tedârük iderek esâs kuvve-i bahriyeyi takviyet verilmesi emniyesiyle böyle bir mevki'den berây kılınması ihtimâli mümkün ve sübûletlü görüldüğünden Bursa'nın İslâm ve gayr-i müslim tüccârına icâb eden ma'lûmât verilüb hal çaresi bulunarak yedi bin altun cem' ve iki mâh zarfında derhâl vapurlar tedârük ve sevk olunmak ve bu vapurlardan çok akçe kazanmak yoluna gidilmeyüb yalnız Bursa'nın i'mârına ve menâfi'ine hizmet etmek ve bir kere vaz' olunan navl fiyatını tenzîl veya tezyûd edememek şerâitiyle kâfi imzalar toplanması ve erbâbe âdemler buldurulması ve bu mâdde kuvve-i bahriyenin bir iki temel dâba atmasına birinci hatve olarak ilerüde ticâret-i bahriyemize revâc vermek ve deryâ ülmini anlar adamlar yetişüb teksîr eylemek fâidesini istihsâl zımnında her iskele abâlisine böyle vapurlar yaptırılmak ümidinde bulunduğundan işbu Gemlik iskelesine işleyecek vapur kumpnyasının teşkiline doğrudan doğruya her ü vakit geçmeksizîn müsâade buyrulması niyâz-ı mahsûsuna ictirâ' kılınmış olmağla ol bâbda emr ü ferman- hazret-i ...”

Fî 21 Şa'bân Sen 1280 (19 Kânûn-ı sâni 1279)

“Teftîş me'mûru atıfletli Ahmed Vefik Efendi hazretlerinin vârid olan bir kat'a tezkîresi Meclis-i Vâlâ'ya itâ buyrulmağla Dâire-i Kavânin ve Nizâmât'da kırâ'at ve mütâla'a olundu. Fezleke me'âlinde Bursa harîr fabrikaclarının ticâreti şimdîye kadar nasıl matlûb vehile ilerleyemeyüb bunun esbâb-ı mâni'asından biri dahi harîr bahyalarının iskelelerde sürünüb kalub nakl-i esyâ ve emti'aya kâfi vapurlar olmadıgı kazıyyesi olarak şu aralık ise Fransa Masajri Kumpanyası'ndan Gemliğe mahsûs bir hat küşâdı tasmiim olunmuş olduğuna ve yerlünün evvel emrde Marmara Denizi'nde ve giderek tedric ile sâir sevâbil-i memâlikde mahall mahall vapurlar tedârük ederek işletmelerinde muhassenât derkâr idüğüne binâen Bursa'nın İslâm ve gayr-i müslim tüccârına bu bâbda icâb eden ma'lûmât ve teşvîkatın itâsıyla yedi bin altun cem' ve iki mâh zarfında derhâl vapurlar tedârük ve sevk olunmak ve bundan çok akçe kazanılmak yoluna gidilmeyüb yalnız Bursa'nın i'mâr ve menâfi'ine hizmet kılınmak ve bir kere vaz' olunacak navl fiyatı tenzîl veya tezyûd kılınmamak şerâitiyle kâfi imzalar toplanmış olduğundan bahisle ilerüde sâir iskeleler abâlisine dahi bu yolda vapurlar yaptırılmak üzere işbu Gemlik iskelesine işleyecek vapur kumpnyasının teşkiline müsâade-i seniyye bî-dirîğ ve şâyân buyrulması ifâde olunmuş olub icâbu lede'l-mülâhaza fi'l-hakîka Dersâdete ve sâir münâsib olan iskelelere mahall-i mezâurdan ol vehile vapurlar işledilmesi zımnında teba'a-i devlet-i âliyyeden mürekeeb bir kumpnyaya teşkilinden mülkce ve ticâretce fevâid-i külliye bâsl olacağı cihetle işbu kumpnyanın teşkiline irâ'e-i ruhsat olunması muvâfik-i maslahat görülmüş olub ancak bunun şerâitinin kararlaştırılması bir hayli vakte muhtâc olduğundan işbu kumpnyanın hemân teşkil ve vapurların tedârük ve istihzârıyla şerâit-i lâzimesine dâir iktizâ' eden lâyihanın ba'de't-tanzim olunub saltanat-ı seniyyenin mevki'-i kabûl ve tasdik-i âlisine arz ve takdîm

olunması husûsunun efendi-i müşâriin ileybe bildirilmesi tezkâr ve tensîb olunarak mezkûr tezkîre leffen takdîm kılınmış olmağla nezd-i vekâlet-phenâbilerinde dahi rebîn-i tasvîb buyrulduğın halde icrâ-i icâbı bâbında emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir”

Fî 26 Şa'bân Sene 1280 ve fî 23 Kânûn-ı sâni 1279 (5 Şubat 1864).

“Atâfettü Efendim Hazretleri

Teftîş me'mûru atâfettü Ahmed Vefîk Efendi hazretlerinin tezkîresi üzerine Meclis-i Vâlâ'dan kaleme alınan mazbata mezkûr tezkîre ile berâber arz ü takdîm kılındı. Me'âlinden müstebân olduğın vechile Bursa harîr fabrikacılarının ticâreti ilerleyememesinin esbâb-ı mâni'asından biri dahi harîr balyalarının iskelelerde sürünüb kalarak nakl-ı esyâ ve emti'aya kâfi vapurlar bulunmaması kazıyyesi idüğünden Bursa'nın Müslim ve gayr-i müslim tüccârına icâb eden ma'lûmat ve teşvîkât i'tâ olunarak bir vapur kumpanyası teşkîli zımnında beyân olunan şerâit ile kâfi imzalar toplanılmış olmağın işbu kumpanyanın hemân teşkâl ve vapurların tedârîk ve tertîbiyle şerâit-i lâzimesine dâir iktişâ' eden lâyihanın ba'dehu saltanat-ı seniyyenin mevki-i kabûl ve tasdîk-i âliyyesine arz ü takdîm kılınması husûsunun efendi-i müşâriin ileybe bildirilmesi tezkâr olunmuş ise de olbâda her ne vechile emr ü ferman-ı cenâb-ı mülûkâne şeref-sünüb ü sudûr buyrulur ise ana göre harekât olunacağı beyânıyla tezkîre-i senâverî terkîm kılındı efendim.”

Fî 9 N Sene 1280³¹

Fransa fabrikalarına ihraç olunan ipek balyalarının daha hızlı ve sağlıklı bir şekilde aktarılması ve nakil esnasındaki yaşanan zararları ortadan kaldırmak için Fransa Marji Kumpanyası ile bağlantılı ve Gemliğe özel bir hat oluşturulması önerisi getirilmektedir. 1863³² yılında Bursa'da müfettiş olarak görev yapan ve 1879'dan sonra Bursa Valisi³³ olan Ahmet Vefik Paşa'nın ismi burada dikkati çekmektedir. 1865 yılında ise Gemlik Vapur Şirketi ile ilgili nizamname hazırlanacaktır. Bu tarihteki belgeler ve nizamname metni aşağıda yer almaktadır.

“Bursa harîr ticâretinin ilerledülmesi zımnında Dersââdet'den Gemlik ve sâir münâsib olan iskelelere işlemek ve hissederâmı Bursa'nın ahâlî-i müslime ve gayr-i müslimesinden olmak üzere ba-irâde-i seniyye teşekkül etmiş olan vapur kumpanyasının şerâit-i lâzimesine dâir müessisleri tarafından tanzîm idilüb Meclis-i Vâlâ Dâire-i Kavânin ve Nizâmât'ına havâle olunan nizâmname lâyihası üzerine kaleme alınan mazbata arz ü takdîm kılındı me'âlinden müstebân olduğın vechile zîker olunan lâyiha müddeti seksen senesi Martınun üçünden i'tibâren on seneden ibâret olmak ve şirketin sermayesi şimdilik sekiz bin iki yüz elli Osmanlı altunu olup hisselerin fiyatı dahi otuz üçer Osmanlı lirası olarak mecmû' iki yüz elli hisseden ibâret bulunmak ve kumpanya ber halde saltanat-ı seniyyenin kavânin ve nizâmât-ı hâliye ve müstakbelesine ittibâ'a mecbûr olup vapurlar Osmanlı sancağı altında bulunmak şartlarıyla bunlara müteferri' ve emsâli ba'zı kumpanyalar ile mün'akid olan şerâit-i lâzimeyi hâvi olmağla bunun kabûl ve tasdîki muvâfık-ı maslahat görünüb fakat lâyiha-ı mezkûrede Bursa'dan Gemlik İskelesine arabalar işledilmek üzere ba'zı şurût dahi münderic olarak eğerçi buna mukaddemâ müsâ'ade-i seniyye arzân buyrulmuş ise de sîr'at ve subûleti mucîb olacağı

³¹ BOA-İ.MVL, Dosya No: 502, Gömlek No: 22714, 09 N 1280.

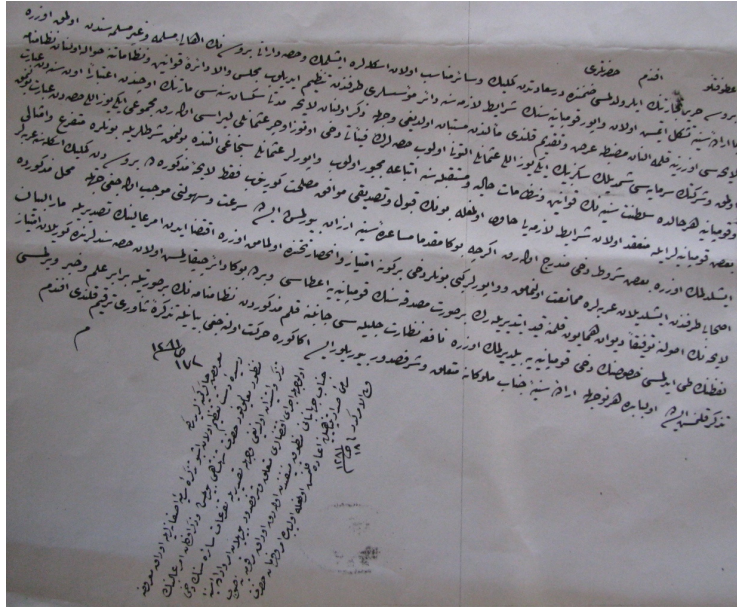
³² 1927 Bursa Vilayeti Salnamesi'nde başlangıç tarihi olarak 1865 verilmektedir. Bkz. 1927 Bursa Vilayeti Salnamesi, Bursa, 1927, s. 206.

³³ 1934 Bursa Yıllığı, Bursa, s. 34.

cihetle mahall-i mezkûrda asbâbı tarafından işledilen arabalara mümâna'at olunmamak ve vapurlar gibi bunlar dahi bir gûne imtiyâz ve inhisâr tahtında olmamak üzere iktizâ iden emr-i âlînin tasdîriyle mârrü'l-beyân lâyihanın usûlüne tenfîkân Dîvân-ı Hümayûn kalemine kayd etdirilerek bir sûret-i musaddakasının kumpanyaya itâsı ve bir de buna dâir çıkarılmış olan hisse senedlerinde görülen imtiyâz lafzının tayı edilmesi busûsunun dahi kumpanyaya bildirilmek üzere Nâfia Nezâret-i Celîlesi cânibine kalem-i mezkûrdan nizâmnamenin bir sûretiyle berâber ilm ü haber verilmesi tezekkür kılınmış ise de ol bâbda her ne vehile irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne müte'allik ve şeref-südü bıyurulur ise ana göre bareket olunacağı beyânıyla tezkiire-i senâverî terkîm kılını efendim'.

M.

Fî 17 (C.A) Sene 1281 (18 Ekim 1864)

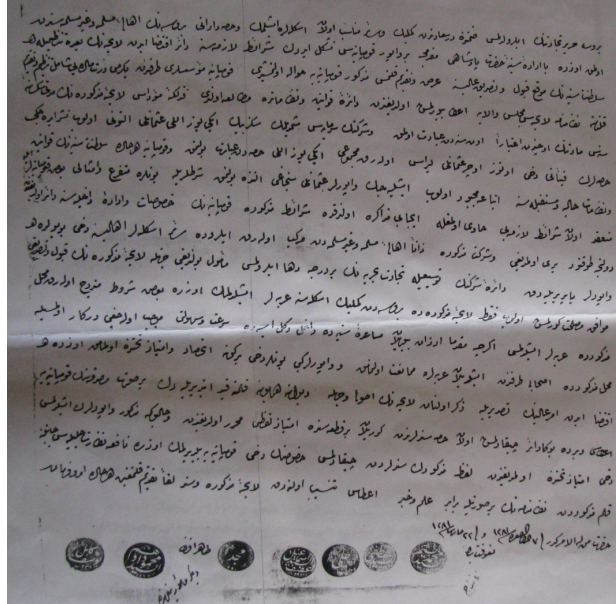
Vapur Kumpanyasının kurulması tasarısı ile ilgili irâde.

“Bursa harîr ticâretinin ileriledülmesi zımnında Dersaadet'den Gemlik ve sair mümâsib olan işkelelere işlemek ve hissedârâm Bursa'nın abâlî-i müslime ve gayr-i müslimesinden olmak üzere ba-irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî mukaddence bir vapur kumpanyası teşekkül iderek şerâit-i lâzîmesine dâir iktizâ iden lâyihanın ba'dehu tanzîmiyle saltanat-ı seniyyenin meki-i kabûl ve tasdîk-i âlîsine arz ü takdîm kılınması mezkûr kumpanyaya havâle olunmuşdu. Kumpanya müessisleri tarafından yirmi dört mâddeyi şâmil tanzîm ve takdîm kılınan nizâmname lâyihası Meclis-i Vâlâ'ya itâ bıyurulmuş olduğundan Dâire-i Kavânin ve Nizâmât'da mü'tâlâ'a olundu fezleke-i mü'eddâsı lâyiha-i mezkûrenin müddeti seksen senesi Martın üçünden itibaren on seneden ibâret olmak ve şirketin sermâyesi şimdilik sekiz bin iki yüz elli Osmanlı altını olup neşr edeceği hisselerin fiyatı dahi otuz üçer Osmanlı lirası olarak mecmû'u iki yüz elli hisseden ibâret bulunmak ve kumpanya herhalde saltanat-ı seniyyenin kavânin ve nizâmât-ı hâliye ve müstakbesine ittibâ'a mecbûr olup işleyecek vapurlar Osmanlı sancağı altında bulunmak şartlarıyla bunlara müteferri' ve emsâlî ba'zî kumpanyalar ile mün'akid olan şerâit-i lâzîmeyi hâvî olmakla îcâbî müzâkere olundukda

şerâit-i mezkûre kumpanyanın husûsât ve idâre-i dâbiliyyesine dâir olduğundan devletçe dokunur yeri olmadığı ve şirket-i mezkûre zâten abâli-i müslim ve gayr-i müslimeden mürekkeb olarak ilerde sâir iskeleler abâlisine dahi bu yolda vapurlar yaptırılarak dâire-i şirketin tevsiyle ticâret-i babriyenin bir derece daha ilerilemesi me'mûl bulunduğu cihetle lâyiha-i mezkûrenin kabûl ve tasdiki muvâfık-ı maslahat görülmüş olup fakat lâyiha-ı mezkûrede Bursa'dan Gemlik iskelesine arabalar işletilmesi eğerçi mukaddemâ erzân buyrulan müsaade-i seniyyede dâhil değil ise de sîrat ve sühûleti mücib olacağı derkâr olmasıyla mahall-i mezkûrda eshâbî tarafından işletilen arabalara mümâna'at olunmamak ve vapurlar gibi bunlar dahi bir güne inbisâr ve imtiyâz tahtında olmamak üzere iktizâ' eden emr-i âlînin tasdihiyle zikr olunan lâyihanın usûli vehile Dîvân-ı Hümayun kalemine kayd ettirilerek bir sûret-i musaddakasının kumpanyaya i'tâsı ve bir de buna dâir çıkarılmış olan bisse senedlerinden görülen bir kit'asında imtiyâz lafzı muharrer olduğundan ve halbuki mezkûr vapurların işletilmesi dahi imtiyâz tahtında olmadığından lafz-ı mezkûrun senedlerden çıkarılması hususunun dahi kumpanyaya bildirilmek üzere Nâfi'a Nezâret-i celîlesi cânibince kalem-i mezkûrdan nizâmnamenin bir sûretıyla beraber ilm ü haber i'tâsı tensîb olunarak lâyiha-ı mezkûre ve sened leffen takdîm kılınmağın her halde emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindür"

Fî 7 Zülka'de Sene 1281 ve fî 22 Mart Sene 1281 (3 Nisan 1865)

Nikolet Bey Nâ-mizâc (Mühür) (Mühür) (Mühür) (Mühür) (Mühür) Tâbir Efendi Diğer me'mûriyetlerinde (Mühür) (Mühür)

Vapur Kumpanyasının kurulması tasarısı ile ilgili belge.

Gemlik Körfezi ve Bursa Vapurları Şirket Nizâmnamesi

BİRİNCİ MÂDDE: *Zârde vâzî'ü'l-imzâ müessis-i şirket Pavlagorları ve müşâriin ileyb hissedâran beyninde cânib-i saltanat-ı seniyyeden me'zûn buyrulmak şartıyla bir şirket-i mahdûde teşkîl olunub şirketin maksadı Gemlik Körfezi ve civârı ile Dersââdet beyninde yolcu ve emti'a nakli için vapur gemileri ve nakl-i emti'anın tesbîli için iskeleden Bursa'ya müretteb ve muntazam araba işletilmesidir.*

İKİNCİ MÂDDE: *Bu kumpanyanın ismi Gemlik Körfezi Vapur Şirketi olacaktır.*

ÜÇÜNCÜ MÂDDE: *Şirketin sermayesi şimdilik sekiz bin iki yüz elli Mecidiye altunu râddesinde kararlaşıb işbu sermaye beheri otuz üçer altun kıymetıyla iki yüz elli hisseye takسیم olunmuştur. Ancak şirketin a'zâ-yi müntehabeden ibâret olan lonca cem'iyyeti gerek hidemât-ı mukarrerinin ifâsı gerek âlât ve sūfünun tezyîdi için şirketin menâfi'ine hayırlı olacağını anladığı zamanda ilerüde yedi yüz elli hisseye yani cem'an yirmi dört bin yedi yüz elli Mecidiye altununa kadar hisse çıkarmağa me'zûn olub her halde eski hissedâran bunların iştirâsında hakk-ı terâibe nâil olacaktır.*

DÖRDÜNCÜ MÂDDE: *Hisse senedleri hâmiline olacaktır.*

BEŞİNCİ MÂDDE: *Hissedâran hisselerinin meblağ-ı muayyenini edâ edüb şirketin sermaye-i aslîsi olan sekiz bin iki yüz elli altun cem' olunarak lonca cem'iyyeti marifetıyla bankaya teslim bulunduğu anda şirket icrâ-yı muâmelâta başlayacaktır.*

ALTINCI MÂDDE: *Hisse senedleri meblağ-ı mu'ayyenin edâsında hissedâranın yedine veyâhüd meblağı ikmâl edemeyenlerin yerine sonradan tâlib olub i'tâ edenlerin yedine verilecektir.*

YEDİNCİ MÂDDE: *Şirketin makarrı Dersââdet'de olacaktır.*

SEKİZİNCİ MÂDDE: *Şirketin işbu nizâmât-ı dâbiliyesinin müddeti on sene olub bin iki yüz seksen senesi Martın on üçü yani bin sekiz yüz altmış dört sene-i milâdiyyesi Mart'ın ibtidâsından i'tibâr olunacaktır. Ancak hissedâranın cem'iyet-i umûmiyyesinde şirketin fesh olub birinci beş senenin âbirinde muhâbesinin kat' olunması işbu beş senenin hulûlundan evvelce karar verilebilir.*

DOKUZUNCU MÂDDE: *Şirketin sefîneleri Osmanlı sancağı altında olacaktır.*

ONUNCU MÂDDE: *Şirket ve müdürleri Devlet-i Âliye mehâkîmi tahtında olacaktır.*

ONBİRİNCİ MÂDDE: *Hissedâran fakat hisselerinin meblağını ziyâ' edebilirler.*

ONİKİNCİ MÂDDE: *Hissedârandan Gerup Şerbetçi ve Serkez Peryans ve Bonnal ve Momye bazargânlardan ibâret Dersââdet'de bir cem'iyet intihâb ve teşkîl olunmuştur.*

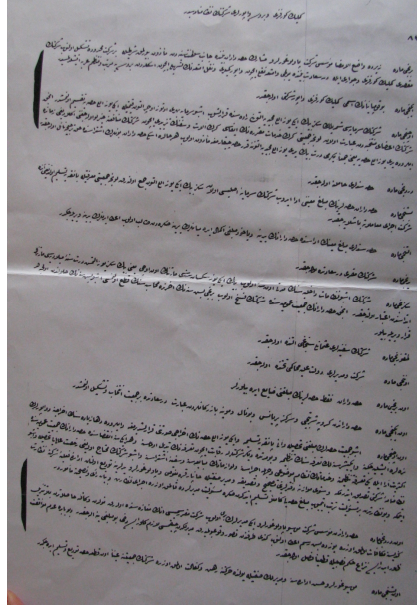
ONÜÇÜNCÜ MÂDDE: *İşbu cem'iyet hisselerin meblağını tahsîle ve atı bankaya teslim ve iki yüz elli hissenin ihrâcî sūretini kararlaştırmağa ve ilerüde dâba ziyâdesinin ihrâcına ve vapurların nerelere işleyeceğine ve ikişer senelik tarifesinin tanzîmi ve bu müddetde diğer şirketlerle rekâbet için ta'rifenin tebdil olmasına ve her iki sene inkaz'ında hissedâranın cem'iyet-i umûmiyyesinde ekseriyet-i ârâ ile yeni ta'rif tanzîmine ve hidemâtın nizâm-ı mevzû'a vechile icrâ'sına ve levâzımâtın mübâyâ'asına ve sefîne iştirâsına ve işbu şirketin muhtâc olduğu ruhsat-ı alîyi tahsîle ve işbu nizâmname-i şirketi tasdik etdirmek ve senevî muvâzene defterlerini tashih ve tasdike ve müdür sıfatıyla Hançarkara Boğos ve Pavlagorları ve yedlerine tevdi' olunan idâre-i fa'âliyye-i şirkete nezâret*

etmek ve bu nezâretten bir mes'ûliyyet terettüb etmeyiüb meblağ-ı hisseyi kâmilten teslîm etdikden sonra mes'ûliyyet müdirlerde kalmak üzere icrâ-yı nezâret ve beyân-ı rey ve tashîhine me'mûrdur.

ONDÖRDÜNCÜ MÂDDE: Hissedârandan müessis-i şirket Mösyö Pavlagorları ve iki müdirlerin biri olup şirket makarr-ı resmîyesi anın mağazasında olarak tevellüden ve kâfî bâslattan bilâ-tenzîl kendisine mükâfât olmak üzere yüzde beş resm i'tâ' olunub kendi tarafından kusur vukû' bulmayarak müdürlükden çekilmesi lâzım gelir ise dahi bu meblağ yine alacaktır ve bu bâbda âdem-i muvafakat zühûr eder ise nizâ'-i hakem nasbıyla kat'îyen fasl olacaktır.

ONBEŞİNCİ MÂDDE: Mösyö Gorları hüsn-i idâresine ve müdürlük sıfatıyla yolunda hareketine rehn ü kefalet olmak üzere şirketin cem'îyyetine aynen on kat'a hisse tevdi' ve teslîm edecektir.

ONALTINCI MÂDDE: İskelelerde istihdâm lâzım gelen me'mûrları Mösyö Gorları intihâb ve ta'yîn edüp onların dirâyeti ve müstakîm olmalarına mütaberrâdir ve iskele me'mûrlarının her biri dahi şirket cem'îyyetine onar kat'a hisse senedi terhîn edecektir ve me'mûriyetlerinin tafsilâtı cem'îyyet tarafından ta'yîn ve tahrîr olunacaktır.

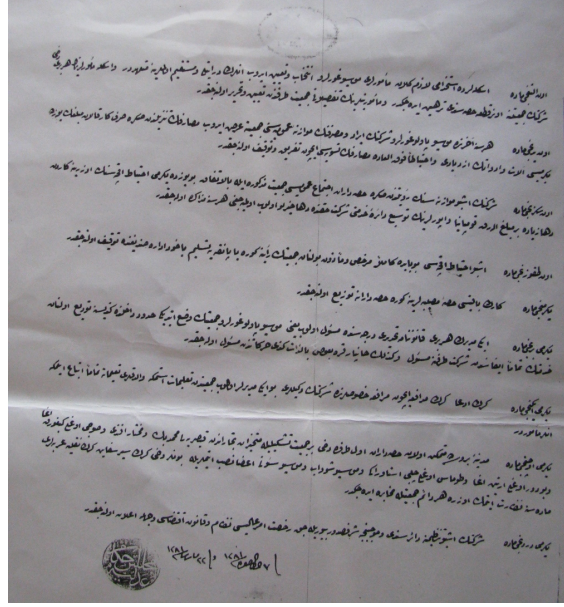

Nizamname Metni

ONVEDİNCİ MÂDDE: Her sene âbirinde Mösyö Pavlagorları şirketin îrâd ve masrafının muvâzene-i umûmiyyesini cem'îyyete arz edüp masarîfin tenzûlinden sonra sırf kâr kalan meblağın yüzde yirmisi âlât ve edevâtın izdiyâdı ve ihtiyaten fevk-al-âde masarîfin tesviyesi için tefrîk ve tevkîf olunacaktır.

ONSEKİZİNCİ MÂDDE: Şirketin işbu muvâzenesinin rü'yetinden sonra hissedâran ictima'-i umûmiyyesi cem'îyyet-i mezkûre ile bi'l-ittifâk bu yüzde yirmi ihtiyât akçesinin üzerine kârdan daha ziyâde bir meblağ olarak kumpanya vapurlarının tensi'-i dâire-i hizmeti şirket bakında dahi hayırlı olup olmayacağı her sene müzâkere olacaktır.

ONDOKUZUNCU MÂDDE: İşbu ihtiyât akçesi bu bâbda kâmilen murabhası ve me'zûn bulunan cem'iyetin reyine göre ya bankaya teslim yahud idâre sandığında tevkiף olunacaktır.

Nizamname Metni

YİRMİNCİ MÂDDE: Kârın bâkiyesi hisse-i musibelerine göre hissedârâna tevzi' olunacaktır.

YİRMİBİRİNCİ MÂDDE: İki müdirin ber biri kânûnnâme tahdîdi derecesinde mes'ûl olub yani Mösyo Pavlagorlar cem'iyetin vaz' ettiği hudûd dâhilinde kendisine tevdi' olunan hüdmetin tamamen ifâsından şirket tarafına mes'ûl ve keşalîk Hançarkara Boğos bizzât kendi harekâtından mes'ûl olacaktır.

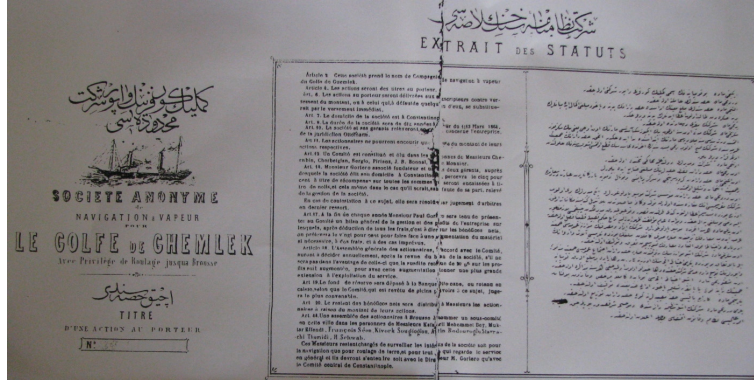
YİRMİİKİNCİ MÂDDE: Gerek iddiâ' gerek müdafa'a için murâfa'a husûslarında şirketin vekâlleri bu iki müdirler olub cem'iyetten ta'lîmat istemeğe ve aldıkları ta'lîmata tamamen ittîbâ' eylemeğe anlar me'mûrdur.

YİRMİÜÇÜNCÜ MÂDDE: Medîne-i Bursa'da mütemekkin olan hissedâran ol tarafda dabi bir cem'iyet teşkîliyle mütehayyiz tüccârandan Kayseriyeli Mehmed Bey ve Muhtar Efendi ve Sucuoğlu Keçork Ağa ve Boduroğlu Artin Ağa ve Tomasoğlu Çelebi İstavrakı ve Mösyo Şovap ve Mösyo Suni a'zâ-i kesb etmelerıyla bunlar dabi gerek seyr-i sefâin gerek nakliye arabaları mâddesine nezâret etmek üzere her dâim cem'iyetle muhâbere edeceklerdir.

YİRMİDÖRDÜNCÜ MÂDDE: Şirketin işbu tanzîmine dâir senedi ve mûcibince şeref-sudûr buyrulacak ruhsat-ı emr-i âlisi nizâm ve kanûn iktizâsı vechile i'lân olunacaktır.

Fî 7 Zi'l-ka'de Sene 1281 ve fî

22 Mart Sene 1281

Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye³⁴

Nizamname Osmanlıca ve Fransızca karşılaştırmalı metni ile şirket ismi ve logosu

Şirket Hisse Senedi

Nizamnameye ait belgelerden anlaşıldığı üzere Bursa ipek ticaretinin geliştirilmesi için İstanbul'dan Gemlik ve diğer uygun iskelelere işlemek ve hissedarları Bursa'nın Müslüman ve gayrimüslim halkından olmak üzere barîrâde-i seniyye (yüce buyrukla) oluşturulan vapur kumpanyasının gereken şartlarına dair, kurucuları tarafından hazırlanıp Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen nizamname taslağı üzerine, tutanak kaleme alınarak sunulmuştur. Tasarının

³⁴ BOA- İ.MVL, Dosya No: 532, Gömlek No: 23811, 17 Z 1281.

zamani 1280 yılı Martın 3'ünden (15 Mart 1864) itibaren 10 seneden ibaret olacak ve şirketin kuruluş sermayesi 8.250 Osmanlı altını, hisselerin değeri 33'er Osmanlı lirası toplam 250 hisseden oluşması tasarlanacaktır. Ayrıca vapurların Osmanlı Sancağı altında bulunması ve iskeleye kadar olan nakli sağlamak amacıyla Bursa'dan Gemlik İskeleye'ne arabalar işletilmesi kararlaştırılacaktır.

24 maddeden oluşan Nizamnamenin analizinde dikkati çeken noktalar ise şunlardır. Gemlik Körfezi Vapur Şirketi ismiyle kurulan şirketin merkezi İstanbul'dur. Hisse senetleri hamiline hazırlanacaktır. Şirket ve müdürleri Devlet-i Âliye mahkemeleri denetiminde olacaktır. Hissedarlar Gerup Şerbetçi ve Serkiz Peryans ve Bonnal ve Monye Bazargânlar'dan ibaret olup İstanbul'da bir cemiyet meydana getirilmiştir. Müdür sıfatıyla Hançarkara Boğos ve Pavlagorları şirketin başında olacaktır. Şirketin Pavlagorları önderliğinde kurulduğu ilk maddeden anlaşılmaktadır. Bursa'da oturan hissedarlar da bir cemiyet oluşturulacak, tüccarlardan Kayseriyeli Mehmed Bey, Muhtar Efendi, Sucuoğlu Keğork Ağa, Boduroğlu Artin Ağa, Tomasoğlu Çelebi İstavrak, Mösyö Şodap ve Mösyö Suni üyeler olacaktır. Bunlarda gerek gemilerin işletilmesi gerek nakliye arabaları maddesini uygulamak üzere daima cemiyetle görüşme halinde bulunacaktır.

Belgelerden ve nizamnameden anlaşıldığı üzere Bursa'dan Fransa'ya ham ipek ihracı Bursa'nın ekonomik yaşamında oldukça önemli bir yere sahiptir. Yapılabilecek ikinci bir çıkarım ticarette ulaşım sektörünün algılanması ve bunun bir örneğinin Bursa'da yaşanmasıdır. Ayrıca örgütlenme ve sektörü geliştirme bağlamında şirketleşme eğilimlerini yansıtan bir veridir. Bir diğer çıkarım ise Bursa ipek ticaretinde yabancı ve gayrimüslimlerin oldukça ön planda bulunduğu anlaşılmasıdır.

Sonuç

19. yüzyılda katlanarak artan Avrupa merkezli endüstriyel gelişim, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde politik yaşamla birlikte sosyo-ekonomik ve kültürel doğayı önemli ölçüde dönüştürecek ve bu dönüşümün izleri Bursa'da da yakalanabilecektir. Yüzyıl boyunca İmparatorluk Avrupa'ya genellikle tarım ürünleri ve hammadde ihraç ederken karşılığında mamul mallar ithal etmiştir. Ticaret hacminde ihracat gelirlerinin yatırım malları ve tüketim malları ithalatını karşılamaktan uzak oluşu, Batı'ya olan sanayi ve ticari bağımlılığı katlarken diğer taraftan alınan dış borçlar mali bağımlılık getirmektedir.

Bir taraftan Avrupa ile yapılan ticaret sayesinde, tüm ülke genelinde Avrupa mamul malların hacmi genişledikçe, ülke içindeki üretim ilişkilerinde ve yapısında önemli değişimler ortaya çıkmaktadır. Ekonomi ve bilimsel alanda meydana gelen yeni gelişmeler ve ilerlemeler makineleşme ve kapitale bağlı üretim ve bununla artan piyasadaki mamul mallar Osmanlı Devleti'nin üretim sektörlerini etkileyecektir. Birçok üretim dalında gerileme ve çöküş yaşanırken bazı sektörlerde küresel dönüşüme eklemlenen değişimle görece bir gelişim

olacaktır. İmparatorluk genelinde pek çok sektörde gördüğümüz bunalım Bursa açısından en sarsıcı şekilde tekstil alanında hissedilmiştir. Bursa'nın dünyaya sesini duyurmasında önemli bir rol oynayan ipekli kumaş üretimi üzerinde ciddi bir etki, gerileme ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan Bursa'daki ham ipek ve ipekböcekçiliği sektöründe, Avrupa merkezli oluşumlar sayesinde ciddi oranlarda büyümelere tanıklık edilmiştir.

Ancak 19. yüzyıl Bursa'sında ham ipek ticaretinin bir süreklilikle canlı kaldığını da söylemek olası değildir. Özellikle yüzyılın ikinci yarısında baş gösteren hastalık gerilemenin en önemli nedenidir. Buna eklenen Süveyş Kanalı'nın açılışı, Çin ipeğinin yayılışı gibi çevresel etkenler de bulunmaktadır. Bu bunalım sektördeki yeni bilimsel gelişmelerin izlenmesi, yarışmalarla kaliteli üretimin teşvik edilmesi, kalite kontrolünün sıklaştırılması, vergi muafiyetleri getirilmesi, Avrupalı tüccarların teşviki ve de demiryolları, limanlar gibi ticareti geliştirmeyi amaçlayan yatırımların yapılmasıyla aşılmaya çalışılacaktır.

Bursa'nın uluslararası ipek ticaretiyle daha güçlü bağlar kurması ve ham ipek aktarımının daha işlevsel hale getirilmesi için Bursa-Mudanya Demiryolu kurulacak, Mudanya limanından daha fazla yararlanılmaya çalışılacak ve ticareti daha da geliştirmek amacıyla Gemlik Vapur Kumpanyası kurulacaktır. Bursa'nın ipek ipliği ticaretindeki payı, Anadolu ile Avrupalı tüccarların girişimleri ile kurdukları Gemlik Vapur Kumpanyası aracılığıyla bir kademe daha ilerletilecektir.

Kaynakça

- Abacı, Zeynep Dörtok, *Modernleşme Sürecinde Bursa Kenti'nin Mekânsal ve Sosyal Değişimi (1860–1910)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2005.
- Akkuş, Turgay, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa Kent Taribinde Gayrimüslimler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2008.
- Aktar, Ayhan, *Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm*, İstanbul, 2006.
- BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), A-MKT.MVL, Dosya No: 123, Gömlek No:96, 24 C. 1277.
- BOA, DH.MKT, Dosya No: 1443, Gömlek No:55, 8 Z 1304 .
- BOA, DH.MKT, Dosya No: 1409, Gömlek No:18, 8 B 1304 .
- BOA, A-MKT.MHM, Dosya No: 500, Gömlek No:32, 29 C 1307.
- BOA-İ.MVL, Dosya No: 502, Gömlek No: 22714, 09 N 1280.
- BOA- İ.MVL, Dosya No: 532, Gömlek No: 23811, 17 Z 1281.
- Bursa Gazetesi*, 12.R.1311 / 23 Ekim 1893, S. 143.
- Dalsar, Fahri, *Türk Ticaret ve Sanayi Taribinde Bursa'da İpekeçilik*, İstanbul, 1960.
- Dutemple, Edmond, *En Turquie D'Asie Notes De Voyage En Anatolie*, Ed. G. Charpentier, Paris, 1883.
- Erder Leila T., *The Making of Industrial Bursa: Econmic Activity and Population in a Turkish City 1835–1975*, (Basılmamış Doktora Tezi), 1976.
- Faroqhi, Suraiya, “Ticâret, Bölgesel, Bölgelerarası ve Uluslararası” *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Taribi*, Ed: Halil İnalçık-Donald Quataert, C: I, 1600–1914, İstanbul, 2000.
- Hüdavendigâr Gazetesi*, 30.M.1323 / 6 Nisan 1905, S. 2148.
- Hüdavendigâr Vilâyeti Sâlnamesi (1316)*, Bursa, 1316 (1898).
- Hüdavendigâr Vilâyeti Sâlnamesi (1325)*, Bursa, 1325 (1907).
- İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Taribi*, C: I, 1300–1600, İstanbul, 2000.
- İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300–1600)*, Çev: Ruşen Sezer, 3. Baskı, İstanbul, 2003.
- Kaplanoğlu, Raif, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa (1876–1926)*, Bursa, 2006.
- Özyüksel, Murat, *Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, İstanbul, 1988.
- Quataert, Donald, *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, Çev: Tansel Güney, İstanbul, 1999.
- Quataert, Donald, “The Silk Industry of Bursa 1880–1914”, *Contributions a l'histoire économique et sociale de l'Empire Ottoman*, *Collection Turcica*, C. III, Paris, 1983.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Seçme Eserler I, İstanbul, 2007.

- Üsküdari, Faruk, *Eski Bursa'dan Notlar*, 1972.
1927 Bursa Vilayeti Salnamesi, Bursa, 1927.
1934 Bursa Yılığ, Bursa.